

ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.112.2'37

А. В. Вігренко

ХАРАКТЕРИСТИКА СЕМАНТИКИ НІМЕЦЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ ПРО ПРАЦЮ

Робота присвячена вивченню підходів дослідників щодо розгляду прислів'їв як одиниць фразеології та класифікації фразеологічних одиниць, дослідженню семантичних особливостей німецьких прислів'їв про трудову діяльність людини та порівнянню їх із семантикою українських прислів'їв.

Ключові слова: прислів'я, семантика, праця, німецький.

Прислів'я – це стійкі афористичні вислови, що у стислій, точній формі висловлюють думку про певні життєві явища, реалії дійсності, людські риси, вчинки у їх характерних і специфічних ознаках [1, с. 40]. Узяті з різних джерел народної словесності на основі безпосередніх спостережень над навколишнім життям, вони відзначаються влучністю вислову і згущеністю думки; увібравши світогляд народу і його багатовіковий досвід, становлять невід'ємний пласт народної філософії – скарбницю мудрості.

Протягом усієї людської історії прислів'я відіграють важливу роль у духовному житті народів як комунікативний, ідеологічний та естетичний елемент їх культур. Тому зростав науковий і практичний інтерес до них, все більше уваги приділялось їх збиранню та вивченню. У національних культурах з'явилися десятки, а то й сотні різних пареміографічних збірок. Над вивченням паремій працювали й працюють паралельно фольклористи, лінгвісти, літературознавці, історики, філософи, психологи та ін. Проте чимало питань досі залишається нез'ясованими. Причиною цього є насамперед складність і багатопроblemність самого жанру паремій, які завжди перебувають у розвитку, вбирають у себе матеріал з інших жанрів фольклору, художньої літератури, публіцистики, творяться в живому народному мовленні. Їх запаси постійно збагачуються, вони активно проникають в інші жанри фольклору та художню літературу. Як узагальнення багатовікового й багатогранного життєвого досвіду народу прислів'я тяжіють одночасно й до філософії та логіки – як відповідно сформовані судження, і до мови – як словесно оформлені речення або їх частини, і до художньої літератури – як образні, поетичні твори. Така багатоаспектність жанру ставить перед науковцями широке коло проблем, чимало з яких до цього часу висвітлені ще недостатньо [2, с. 105].

Актуальність статті зумовлена загальною орієнтацією сучасної лінгвістики на дослідження функціонування прислів'їв в суспільстві, на вивчення прислів'їв у діяльнісно-комунікативному аспекті. Сучасний етап у розвитку лінгвістичної науки характеризується поворотом до розгляду мовних явищ під етноцентричним кутом зору. Все більша увага приділяється дослідженню мови у нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить. Нині вивчення різних аспектів прислів'їв викликає все більшу зацікавленість. Наукові пошуки в сфері вивчення цих стійких зворотів викликають значний інтерес у науковців, навколо них зосереджено увагу як багатьох

дослідників, так і тих, хто цікавиться багатством і культурним надбанням мови. Незважаючи на численні розробки багатьох питань, пов'язаних з вивченням крилатих одиниць, на велику кількість статей, посібників, все ще існують різні точки зору, різні підходи до вивчення цього фразеологічного шару мови; науковцями все ще недостатньо досліджені питання еволюції та становлення крилатих одиниць, проблеми семантики, структури, статусу, місця крилатих слів у фразеологічному просторі мови, повністю не розкрито їх стилістичної функції.

Мета статті полягає у порівнянні семантики німецьких та українських прислів'їв про працю. Досягненню мети сприяє вирішення таких **завдань**: опрацювати теоретичні джерела та вибрати апарат дослідження, який бере до уваги основні дослідження семантики німецьких та українських прислів'їв про працю; уточнити зміст поняття прислів'я; порівняти семантичні особливості прислів'їв німецької та української мов.

Різні дослідники припускають або не припускають можливість розгляду прислів'їв як одиниць фразеології, бо у відношенні об'єму фразеології вчені додержуються різних точок зору. За думкою О. В. Куніна, прислів'я повинні вивчатися у двох площинах: як у фразеології, так і у фольклорі [3, с. 8]. Значення прислів'їв формується у фольклорно-оціночній сфері, оскільки їх денотація – не денотація до світу, а привід для віднесення до системи цінностей. Однак, В. Н. Телія бачить протиріччя у тому, що прислів'я, водночас будучи одиницями фразеології, відносяться і до фольклору, бо використовуючи цей критерій, можна зробити висновок, що і всі інші види фразеологізмів можна віднести до одиниць фольклору. Але з цим не можна погодитись. По-перше, фразеологізми, на відміну від паремій, не укладаються в поняття «жанру». По-друге, вони не мають повчального характеру.

Н. М. Шанський називає прислів'я «фразеологічними виразами», вважаючи, що від фразеологічних сполучень вони відрізняються тим, що в них немає слів з фразеологічно пов'язаним значенням [4, с. 44]. На його думку, необхідно звертати увагу на те, що в процесі спілкування вони не формуються мовцем, а відтворюються як готові одиниці з постійним складом та значенням [4, с. 48].

С. Г. Гаврин, опираючись на підхід функціонально-семантичної комплікативності, включає до складу фразеології усі сталі вирази слів. Л. В. Савенкова під пареміями розуміє вторинні мовні знаки – замкнуті сталі фрази (прислів'я), що являються маркерами ситуацій або відношень між реаліями. Вони привертають увагу мовців своєю семантичною місткістю та здатністю до вживання у різноманітних мовленнєвих ситуаціях з різними мовленнєвими цілями та формують одну з семіотичних підсистем, що забезпечують процес повноцінної комунікації носіїв мови.

Е. А. Іванчикова ділить прислів'я на два класи: частина прислів'їв, що вживаються як різного роду повчань, нагадувань про здобутий в житті досвід, не відносяться до фразеології; друга частина – це прислів'я, які втратили зв'язок із ситуацією, що була їх першоджерелом, – має безпосереднє відношення до фразеологічних одиниць [5, с. 126].

Враховуючи думки вищезгаданих дослідників, ми дійшли висновку, що на даному етапі привалює широке розуміння об'єму фразеології, тому ми вважаємо, що прислів'я являються частиною фразеології, але формуються як окремий клас.

Естонський учений А. А. Крікман присвятив багато своїх статей дослідженню семантики прислів'їв. На основі ґрунтовного вивчення багатьох джерел автор досліджує семантику прислів'їв, перелічує основні методи, які можна застосувати при її вивченні:

а) **семантико-позаконтекстовий**, віртуальний метод (він дає тільки гіпотетичний результат, приписуючи кожному прислів'ю деякий семантичний потенціал, але з нього є незрозумілим, яка частина цього потенціалу дійсно реалізується у фольклорній

традиції);

б) **семантико-прагматичний**, де прислів'я розглядаються виключно в актуалізаціях (такий підхід може дати достовірне уявлення про значення кожного прислів'я, але поки не буде достатньої кількості інформації про дійсні умови застосування прислів'їв у їх контекстах, цей спосіб практично не може бути застосований);

в) **семантико-синтаксичний** спосіб, в завдання якого входить дати семантичний опис прислівного корпусу в цілому, оформити його у вигляді єдиної класифікації або типології (згідно цього методу існують високі вимоги до опису) [6, с. 189].

Дослідник А. Крікман виділяє окремо проблему семантичної невизначеності паремійного тексту. Значення прислів'їв, підкреслює він, є для дослідників лише семантичним потенціалом. Кінцеві максимально дефінітні значення прислів'яний текст одержує у своїх дійсних актуалізаціях. При інтерпретації змісту тексту неминучі помилки, включаються дійсні і можливі актуалізації або частина реальних значень випадає з поля зору. Характеризуючи образність прислів'їв, А. Крікман дотримується думки, що нема чіткої межі між прислів'ями з прямим і переносним значення, що їх визначення пов'язане з контекстом, у якому вони актуалізуються [6, с. 233].

Проте багато дослідників дотримуються думки, що прислів'я можна і потрібно тлумачити не тільки в контексті, адже багато з них формувалися зовсім в іншому руслі, нині вони вживаються в іншому значенні.

Інтенсивні дослідження із загальної контрастивної лінгвістики зумовлені практичними потребами людського суспільства, наприклад, необхідністю реалізації методично правильного процесу навчання іноземній мові із цілеспрямованим використанням результатів контрастивних досліджень, здійсненням еквівалентно повноцінного перекладу, потребою мовного та мовленнєвого супроводу і забезпеченням зростаючих контактів між народами і країнами.

Прислів'я народів світу мають багато спільного, але поряд з цим існують і специфічні особливості, що характеризують колорит самотньої культури певного народу, його багатотисячолітню історію. Будучи невід'ємним компонентом духовної культури, прислів'я вражають близькістю життєвих поглядів, точністю, влучністю, проникливістю та мудрістю виразів. Тому ми можемо вилучити групу прислів'їв, спільних за змістом, тобто абсолютних еквівалентів:

Arbeit verkürzt den Tag. (Праця день скорочує),

Bald getan ist viel getan. (Швидко зробити – багато зробити).

Але при всій своїй універсальності прислів'я проявляють в різних мовах свою специфіку вербалізації, використовують різні образи. Це явище обумовлене тим, що мовці суб'єктивно інтерпретують навколишню дійсність. Хоча способи вираження думок у мовах відрізняються, ми можемо знайти аналоги паремій між мовами. Це так звана група умовних еквівалентів :

Anfang gut – alles gut. (Добрий початок -- половина діла),

Auch Faulenzen hat seine Grenzen. (Лінощі також мають свою міру. Як проголодається, то хліба дістати здогадається),

Beharrlichkeit führt zum Ziel. (Уперта праця все переможе),

Das Ende krönt das Werk. (Кінець діло хвалить),

Der Weizen auf dem Feld ist noch kein Geld (Пшениця на ниві – це ще не гроші).

В окремих випадках, коли не можна підібрати ані еквівалента, ані аналога, формується група паремій антонімічної заміни. Як в німецькій, так і в українській мові вони небагаточисельні.

Au, mein Fuß, wenn ich arbeiten muss - tut mir doch mein Fuß nicht weh, wenn ich zum Tanzen geh. (Грицю, Грицю, до роботи! В мене порвані чоботи! Грицю, Грицю, до

телят! В мене ніженьки болять! Грицю, Грицю, до Марусі! Зараз, зараз, уберуся!, Arbeit, Sorg und Herzeleid ist der Erde Alltagskleid. (Життя - це робота, турбота і серцева гризота),

Dulden, schweigen, lachen hilft vielen bösen Sachen. (Вміння і труд все перетруть. Наполегливість все здолає).

Та чимало прислів'їв є «індивідуальними» – вони притаманні тільки одному народу та пов'язані з його цінностями, життєвим досвідом, історією. І це продовжує викликати зацікавленість. Зазвичай вони передаються описово або називають загальний зміст паремії. Наприклад, українські та німецькі вислови:

Es ist nichts ohne Mühe. (Ніщо не робиться без зусиль),

Fremder Leute Brot essen, tut weh. (Чужа хата гірше ката),

Geduld und Fleiß bricht alles Eis. (Терпи, козаче, отаманом будеш).

Після аналізу пареміологічного фонду німецької та української мов чітко виділяються еквівалентна та безеквівалентна групи.

Найтиповішою лексико-семантичною рисою прислів'їв є образність. Не будучи їх обов'язковим атрибутом, образність все ж таки притаманна більшості уживаних прислів'їв. З цієї точки зору всі прислів'я можна розділити на три групи [7, с. 52]:

а) повністю образні:

Gut gekaut ist halb verdaut. (Добрий початок – половина діла),

Hitzig ist nicht wichtig. (Скорий поспіх – людям посміх),

Behalte dir etwas auf die Nachhut. (Звикай до господарства змолodu, не будеш знати на старість голоду).

б) частково подібні (частіше образна група присудка):

Ehrlichkeit bringt es weit. (По правді роби, по правді й буде),

Geduld siegt über alles Übel. (Терпінням і працею всього добудеш),

Guter Gewinn macht fette Suppen. (Добре зробив - смачно поїв).

в) необразні:

Wer wagt, gewinnt. (Хто сміє, той і з'їв),

Schritt von Schritt kommt auch ans Ziel. (Як повільно йдеш - теж мети досягнеш).

Загалом подібні перенесення значення в німецьких та українських прислів'ях найчастіше має метафоричний характер, у тому числі спирається на позначення абстрактних понять, людей і людських відносин найменуваннями неживих предметів або тварин і відповідних їм дій, а також на персоніфікацію абстрактних понять. Образні перенесення, властиві прислів'ям, роблять все висловлення яскравим, емоційно-експресивним, забезпечуючи йому (у поєднанні з лаконічністю виразу) високу міру інтелектуального і естетичного впливу, а також широке поширення у мові.

Фактично зміст як німецького, так і українського прислів'я більшою чи меншою мірою відрізняється від його компонентного значення (тобто того значення, яке витягне з неї, наприклад, людина, що розуміє всі компоненти фрази, але не знає, що має справу з прислів'ям). Це означає, що прислів'я ідіоматичні. Елементом їх змісту є «цитатність», тобто посилання на авторитет загальноприйнятої думки, на яку спирається мовець, відтворюючи прислів'я у традиційній формі.

Значення прислів'їв так само стійке, як і його форма. Однак прислів'я часто виступають не в абстрактному узагальнено-переносному значенні, а лише в якомусь-небудь більш вузькому сенсі. Інакше кажучи, ступінь фактичного узагальнення в прислів'ях порівнюваних мов може бути різним.

Семантика німецьких та українських прислів'їв дуже глибинна та обширна. Для того, щоб правильно відтворити прислів'я у тій чи іншій мові, потрібно знати семантику кожного прислів'я. Передача українською мовою прислів'їв – дуже важке

завдання. Завдяки своєму семантичному багатству, образності, лаконічності і яскравості пареміологія відіграє в мові дуже важливу роль. Вона додає мові виразності і оригінальності. Особливо широко прислів'я використовуються в усній мові, в художній і політичній літературі. При перекладі прислів'їв треба передати його зміст, знайшовши аналогічний вираз в німецькій мові і не випустивши при цьому з уваги стилістичну функцію прислів'я. Відтворення прислів'їв німецькою мовою також не є легким. Переклад прислів'їв, особливо образних, становить значні труднощі. Це пояснюється тим, що багато з них є яскравими, емоційно насиченими зворотами, що належать до певного мовного стилю і часто носять яскраво виражений національний характер. Багатьом німецьким прислів'ям характерні багатозначність і стилістична різноплановість, що ускладнює їх переклад на інші мови.

Дослівний переклад часто застосовується за наявності розширеної метафори, фразеологічних синонімів, гри слів і каламбурів [8, с. 105]:

Art lässt nicht von Art. (Яблуко від яблуні недалеко палає. Який стук, такий грук),
Das Ende bewährt alle Dinge. (Кінець – ділу вінець),
Der Hahn ist König auf seinem Mist. (Всяк півень сміливий на своєму смітті),
Doppelt reisst nicht. (Двічі не рветься. Раз добре, а двічі краще),
Eigen Brot nährt am besten. (Власний хліб живить найкраще. Свій хліб кращий, ніж чужа печеня),
Faulheit ist der Schlüssel zur Armut. (Лінь є ключем до бідності. Лінощі до злиднів доведуть).

Український народ спрямований на продуктивну взаємодію із сусідніми етносами, а отже, на діалог культур. Про елементи такої народної концепції «діалогу культур» свідчать етикетні приписи щодо родинного, внутрішньо-етнічного та міжетнічного спілкування. Перекладаючи паремії з однієї мови іншою потрібно знати особливості ментальності кожного з народів.

Наприклад, міркування над німецькими та українськими прислів'ями допомагають визначити оцінні функції народної моралі, традицій у різних культурах. В українців достатньо розвинене почуття особистості, прагнення до громадської справедливості, м'який, хоч і грубуватий гумор, підсміювання насамперед над собою.

Проаналізувавши наявні дефініції прислів'я, ми зробили висновок, що для лексичного опрацювання прислівного фонду мови варто брати до уваги такі характеристики прислів'їв: традиційність (усталеність), фіксована форма, варіативність, пропозитивність, загальність, стислість, метафоричність, дидактичність, стилістична забарвленість. Ці ознаки є скоріше «маркерами» прислів'їв, які допомагають їх розпізнати. На основі цих результатів у майбутньому варто дослідити, за якими ознаками/критеріями можна розмежувати прислів'я та подібні до них одиниці пареміологічного фонду мови.

Німецькі прислів'я про працю охоплюють найбільший пласт фонду паремій, адже наше життя побудоване на праці. Багато вчених досліджували прислів'я, їх семантику та структуру. Група прислів'їв про працю складається з трьох циклів: прислів'я філософського характеру. Вони виражають судження народу про значення праці в житті народу і окремої людини; судження, що узагальнюють багатовіковий досвід людей; прислів'я, які тільки умовно можна віднести до паремій з трудовою тематикою. Вони пов'язані з образами, нав'язаними різними видами занять людини.

Аналіз міжкультурних особливостей прислів'їв показав, що інформація, взята зі спеціальних лінгвокультурологічних, довідкових, лексикографічних джерел, а також сучасних словників прислів'їв дає достатні аргументи для ґрунтовного дослідження загальнолюдських особливостей, ідентифікації притаманних їм спільних та відмінних рис.

Список використаної літератури

1. Сиротків В. М. Прислів'я та приказки як джерело вивчення етико-правових звичаїв і уявлень народу / В. М. Сиротків // Народна творчість та етнографія. – 1987. – № 1. – С. 39-42.
2. Кунин А. В. О стилистическом контексте во фразеологическом ракурсе: Сборник научных трудов / А. В. Кунин. – М., 1976. – Вып 103. – С. 102-110.
3. Кунин А.В. Английская фразеология / А. В. Кунин. – М. : Русский язык, 1970. – 218 с.
4. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. – Изд. 2-е, дополненное. – М. : УРСС Комкнига, 2005. – 336 с.
5. Гудзик К. Про що говорить мова? / К. Гудзик. – К. : «День», №161, 2004. – 50 с.
6. Neumann S. Zur Terminologie der parömiologischen Strukturanalyse / S. Neumann. – Proverbium, 1966. – N.6. – 230 S.
7. Качан А. Мова без прислів'я, як їжа без солі / А. Качан // Урок української. – 2002. – № 7. – С. 52-53.
8. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983. – 176 с.
Стаття надійшла до редакції 1 листопада 2012 р.

A. Vitrenko

SEMANTICS DESCRIPTION OF GERMAN AND UKRAINIAN PROVERBS ABOUT WORKING

This article is devoted to the approaches to the study investigators to review proverbs as units phraseology and classification of phraseological units, to the investigation semantic features of German proverbs about working and compared them with the semantics of Ukrainian proverbs.

УДК 811.111'367

О.В. Гордієнко, О.В. Кечеджі

НАРОДНА ЕТИМОЛОГІЯ ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ КРЕАЦІЇ ДЕРИВАЦІЙНИХ ЕЛЕМЕНТІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена розгляду етимологічно гетерогенних словотворчих елементів, які надійшли до англійської з інших мов у процесі «народної етимології». Зроблено аналіз дериваційних морфем з точки зору їх етимології та продуктивності.

Ключові слова: народна етимологія, словотворчий елемент, словотвір, лексичні інновації, деривати.

Лексикон будь-якої мови маркується (відзначається) постійним континуумом лексичних інновацій, що пов'язано з численними змінами в позамовному середовищі та суспільною діяльністю людей. Особливо це стосується англійської мови, оскільки (на сучасному етапі) саме вона є офіційною мовою міжнародного спілкування [1, с. 152], або «глобальною мовою» [2, с. 349; 1, с. 153], «global language» [3, с. 30], «lingua franca» [4, с. 42], «Elf (English as Lingua Franca)» [5, с. 209]. Останнім часом збагачення вокабуляру англійської мови трапляється не стільки за рахунок надходження повноцінних іншомовних лексем, скільки завдяки активним вербокративним процесам. Не останню роль в зазначеному процесі відіграють дериваційні елементи